

Elvándorlás – a beilleszkedés viszontagságai

A tájainkról való elvándorlás tömeges méreteket öltött. Szociográfiai felmérések mutatják a hátrahagyott közösségek pótolhatatlan veszteségeit. A felszínes megfigyeléssel alig észlelhető, valójában azonban ma visszafordíthatatlannak látszó jelenség mindig kétoldalú: egyik oldalon ott van az elvándorlás mellett döntő egyes ember és a szülőföldjét jelentő közösség; a másikon az idegen hazába érkező bevándorló és a befogadó ország közössége.

A szülőföldjükről elvándorlókkal – akik visszavisszatérnek, vagy ritkán végleg visszatelepednek – való tapasztalataim arról győznek meg, hogy főleg az első generációs idegenbe távozók szinte soha sem tudják elkerülni a beilleszkedés fájdalmas periódusait.

Az elvándorlók mindegyike szembetalálja magát a beilleszkedés kihívásaival. Számos tényező alapvetően meghatározza az alkalmazkodás sikerességét vagy sikertelenségét. A bevándorlónak jó kilátásai vannak a beilleszkedésre, ha az új környezetben ugyanolyan vagy hasonló munkát végezhet, mint amilyent otthon végzett. Az új környezet nyelvének elfogadható szinten való ismerete, a végzettség elismerése, elegendő szabad munkahely a munkaerőpiacon, az azonos végzettséggel rendelkező őslakosok és bevándorlók egyenlő eséllyel való indulása – mind olyan feltétel, amely döntően meghatározza, hogy a bevándorló olyan munkához jusson az új hazában, mint amilyent korábban végzett. Ezek a feltételek azonban az esetek döntő többségében nincsenek meg. Elég, ha csak egy hiányzik közülük – például, ha az adott ország foglalkoztatáspolitikája burkoltan vagy nyíltan az őslakosokat részesíti előnyben –, a bevándorló csak nagy nehézségek árán kaphat, vagy egyáltalán nem kaphat végzettségének megfelelő munkát. Az alacsonyabb végzettséget vagy azt egyáltalán nem igénylő munka végzése az egyén szá-

mára frusztrációt, megghiúsulást, súlyos önértékelési zavart, önmagával és a környezettel való elégedetlenséget eredményez. A bevándorló társadalmi tekintélyét és anyagi megbecsülését illetően alacsonyabb rendű munkát végezve veszíti tekintélyét a család szemében is, ami tovább mélyíti az elégedetlenség érzését.

A férfiak lényegesen nehezebben viselik a munkájukkal vagy társadalmi szerepükkel kapcsolatos tekintélyük elvesztését. Úgy tűnik, a férfiak személyes identitásérzése sokkal jobban kötődik a szakmai-társadalmi identitáshoz. A nők nagy többségénél a személyes identitást inkább a családban betöltött szerepük határozza meg, az, hogy mennyire szentelik magukat a gyerekek gondozásának és nevelésének, különösen, míg azok kicsik. A nők hiszik, hogy a családi fészek őrzői, és ennek megfelelően tudják életüket alakítani. Előbb képesek arra, mint a férfiak, hogy krízishelyzetekben – az idegenbe való érkezés pediglen krízishelyzet – identitásukat a családról való gondoskodással erősítsék meg. Ezért a férfiakhoz viszonyítva kisebb megrázkódtatásként élük meg a szakmai és társadalmi tekintély elvesztését, ami a bevándorlók életének szerves velejárója.

A férfiak egy része – különösen olyan országban, ahol a munkanélküliek tisztességes szociális segílyt kapnak – nem egyszer elutasítja az olyan munkát, amely alacsonyabb képzettséget igényel, mint amilyennel ő rendelkezik, vagy azt csak nagy társadalmi megalázottság érzésével tudja elfogadni. Ők a megoldást nem ritkán a betegségbe való menekülésben próbálják megtalálni, az önmagában nem túl nagy jelentőségű testi zavarok felnagyításával, vagy önmaguk olyan bemutatásával, hogy lelkileg képtelenek akármilyen munka elvállalására. Mindeközben általános gyengeségre, kimerültségre, értelmetlenségérzésre, krónikus elégedetlenségre hivat-

koznak. Meggyőződésük, hogy jobb nem dolgozni, mint saját és családjuk szemében megalázó munkát elvállalni. Jobb („hivatalosan”) betegnek lenni, mint megalázóan alacsony szakmai és társadalmi tekintéllyel egészségesnek. A betegség kimenti őket a társadalmi küzdőtérből. A saját szemükben igazolás, hogy feladták, elálltak a harctól. Nem utolsósorban a betegség kiegyenlíti őket az őslakosokkal, akik valamilyen okból kifolyólag megbetegedtek, és munkaképességük tartósan csökkentté vált. A betegségbe meneküléssel a bevándorlók megvalósítják, amit – úgy hiszik – egészségesen sohasem sikerülne nekik: az egyenjogúságot azokkal, akiknek nem kellett elvándorolniuk, vagy már olyan régen tették, hogy alig emlékeznek rá.

Ha objektív okokból nem tudnak olyan munkát találni, amely jelentősebben nem veszélyezteti azt a szakmai és társadalmi tekintélyt, amellyel saját országukban rendelkeztek, vagy szubjektív okokból elutasítják az alacsonyabb képzettséget igénylő munkát, munkanélküliségüket nyelvtudásuk hiányával igazolják. Az, hogy képtelenek megtanulni az új környezet nyelvét („amit ma megtanulunk, holnapra elfelejtjük”) – állításuk szerint –, kifejezett diszkriminációt eredményez velük szemben a befogadó ország részéről, merthogy nincsen semmilyen társadalmi tőkájük, ami abban nyilvánul meg, hogy nem ismernek olyan embereket, akik, amikor arra szükség van, segíteni tudnak. A beilleszkedés hiányosságát igazolni próbálják azzal is, hogy úgy vélik, az új környezetben az étel íztelen, az időjárás elkeserítő, az emberek barátságtalanok, a folyók szennyezettek, a tenger hideg, hogy az új környezet viselkedésszabályai „más emberek számára íródtak”.

Az új környezetbe való sikeres vagy sikertelen beilleszkedésben talán a legfontosabb tényező a bevándorló személyes motivációja. Akik képesek küzdeni, minden körülmények között feltalálni magukat, a sikertelenségeket is elviselni azért, hogy a holnapjuk jobb legyen, akik mindenben és mindenhol megtalálják a lehetőséget, hogy fennmaradásukat biztosítsák, sikeresebben beilleszkednek, mint azok, akiknek nincsenek ilyen képességeik. A család iránti – különösen az anyagiilag még nem önállósult gyerekeik iránti – kötelezettség érzése szintén fontos motivációs tényező

az új környezetbe való beilleszkedés folyamatában. Akiknek erős családi kötelekeik vannak, gyorsabban és könnyebben alkalmazkodnak, mit azok, akiknek nincsenek.

Az elvándorlók egy része azzal érvel, hogy a gyerekeiknek szükségük van rájuk, ezért kell vállalniuk, hogy idegen országba menjenek, de ezt az országot aztán sohasem tudják magukénak érezni. Azt akarják mondani: „Nem saját magunk, hanem gyerekeink miatt jöttünk idegenbe, hogy felnőve nekik jobb életük legyen, mint amilyen most a miénk.” Nincsenek semmilyen ambícióik. „A mi ambícióink a gyerekeink.” Ha szerencsével járnak, és gyerekeik jobb életet teremtenek az új környezetben, akkor úgy érzik, hogy az az ő sikerük (is). Így a gyerekeiken keresztül valósítják meg ambícióikat, azt, amit személyesen nem tudtak megtenni.

A már korábban külföldön letelepedettek segítik az idegenbe érkező honfitársaikat, hogy könnyebben átvészeljék az elvándorlás gyermekbetegségeit. Ez különösen jellemző azokra az országokra, ahol jól szervezett bevándorló közösségek működnek, saját anyanyelvű rádió- és televízió-műsoraik, újságjaik vannak, rendszeresen összegyűlnek, találkozókat szerveznek, stb.

A jól szervezett közösségi élet azonban kétélű kard is egyben. Egyfelől segít az újonnan érkezőknek, enyhítve az idegenbe szakadás gyötrelmeit, másfelől viszont akadályozza az új szociális környezetbe való integrálódást. Akik többnyire vagy csak kizárólag a honfitársaikkal kommunikálnak, csak olyan etnikai újságot olvasnak, rádió- és televízió-műsorokat követnek, amelyek az adott településen, lakótelepen zajló életről tudósítanak – ahol a honfitársak többsége él –, marginalizálódnak, a főbb társadalmi történések permére sodródnak. És ahogyan az idő múlik, egyre kevésbé tudják elképzelni életüket a saját enklávójukon kívül. Így történik meg, hogy valaki évtizedeket tölt egy idegen országban, és annak nyelvéből csupán pár szót ismer, hiányoznak az alapvető ismeretei az illető országról, annak politikai berendezkedéséről, történelméről, kultúrájáról, nem is szólva az aktuális társadalmi, gazdasági történéseiről.

Az elvándorlók jelentős hányada, különösen az, aki ötödik, hatodik életévtizedében érkezik idegenbe, folyamatosan a szülőföldre való visz-

szatérésről ábrándozik. Függetlenül attól, hogy mennyire reálisak a visszatérés kilátásai, nehezen törődik bele abba, hogy élete végét idegenben várja be. Vannak, akik következetesen a betevő falatot vonják meg maguktól, hogy szülőföldjükön vásárolhassanak lakást vagy építhessenek házat – hogy egyszer majd legyen hova visszatérni. Nem ritkán aztán ezek a lakások, felépített házak elhagyatva állnak, elhagyatva érik meg tulajdonosaik halálát. Sokszor hallani ezektől az emberektől: „Nem az a fontos, hogy hazatérek-e valaha is, az a fontos, hogy hiszem, hogy egyszer majd hazatérek. Enélkül meghalnék még halálom előtt.” Állandóan nyitva tartani a visszatérés lehetőségét nem más, mint a rendelkezésre álló beilleszkedés lehetőségei ellen cselekedni.

Az új környezetbe érkező elvándorló életkora tehát jelentősen hozzájárul a beilleszkedés sikerességéhez. Közismert, hogy a fiatal kor megkönnyíti az új környezethez való alkalmazkodást. Ennek több oka van. Először is, fiatalon hamarabb elsajátítható az új környezet nyelve. Másodszor, a fiatalok legtöbbször már az új hazában fejezik be iskoláikat, ami alkalmassá teszi őket arra, hogy szüleiknél egyenrangúbban vagy akár az őslakosokkal teljesen egyenrangúan vehessenek részt a munkahelyekért, a társadalomban elfoglalt helyükért folyó versenyben. Harmadszor, a fiatalok gyorsabban és könnyebben szereznek barátokat őslakos kortársaik között, ami szintén megkönnyíti az alkalmazkodást. Negyedszer, a fiataloknak sokkal kevesebb emlékeik vannak az elhagyott szülőföldről. Nem köti őket a szülőföld emléke. Ők már az új hazában szereznek szakmai és társadalmi státuszt. Ezért nem is tudják összehasonlítani – mint ahogyan azt az idősebbek teszik – azt, amijük volt, azzal, amijük most van, azt, ami régen volt, azzal, ami most van.

Az új környezetbe való beilleszkedést alapvetően meghatározza a szülőföld és a befogadó ország közötti történelmi, kulturális és civilizációs különbség. Tájainkról többnyire a nyugat-európai országba vándorlók szembesülnek ezekkel a különbségekkel, amelyek megnehezítik a beilleszkedést. A bevándorlók közül sokan vannak, akik kiválóan elsajátítják, akár akcentus nélkül beszélnek a befogadó ország nyelvét, megfelelő munkahelyük van, ismerik és tisztelik a közösség kul-

túráját, követik környezetük politikai, gazdasági történéseit, az őslakosokkal meg tudják osztani örömeiket és aggodalmaikat, olyanok, akik látszólag elfogadták új hazájukat, és úgy viszonyulnak hozzá, mint a sajátjukéhoz. Mindezek a jó, sőt a nagyon jó beilleszkedés megnyilvánulásai.

A beilleszkedésnek van azonban egy mélyebb, átfogóbb szintje is, amelyet kevés bevándorló képes elérni. Ez a szint feltételezi a befogadó ország politikai, társadalmi és kulturális történelmének alapos ismeretét. A bevándorló, aki nem ismeri alaposabban az adott ország történelmét, nem tud egyenrangú félként részt venni az őslakosokkal való beszélgetésben, vagy nem érti eléggé az adott újsághírt, könyvet, rádió- vagy tévéműsort, amikor azok valamilyen múltbéli eseményre hivatkoznak, amikor egy adott történelmi személyiséget említenek, az őslakosok tudják, hogy az illető mikor, milyen történelmi időben élt. Ilyenkor a bevándorló, bármilyen jól is beilleszkedett, újra idegennek érzi magát, olyannak, aki nem tartozik maradéktalanul az adott országhoz, melyben aktuálisan éli mindennapjait. A bevándorló alkalmazkodása szinte mindig csak a befogadó ország jelenlegi társadalmi, politikai, kulturális körülményeihez való alkalmazkodást jelenti. Soha vagy csak nagyon-nagyon ritkán a befogadó ország múltjának teljes ismeretét is. Egy ország múltjának ismerete nélkül – beleértve annak mítoszait, tévelygéseit, sikereit és bukásait – pedig nem lehet a maga teljességében részt venni egy nemzet jelenében, az őslakosokkal egyenrangúan építeni a mát és a holnapot. Egyszerűen szólva: sohasem lehet olyan beilleszkedést elérni, amely azonos lenne az őslakosok helyzetével.

Látnunk kell továbbá, hogy van érzelmi beilleszkedés is. A látszólag kielégítő vagy nagyon jó beilleszkedés nem jelent magától értetődően jó érzelmi beilleszkedést is, ami a szülőföldhöz és az új hazához való érzelmi viszonyulásban mutatkozik meg. Vegyünk egy példát. Amikor azt kérdezem az elvándorlók első vagy akár második generációjának tagjaitól, hogy kinek szurkolnak, amikor a befogadó ország és a szülőföld csapata valamilyen sportmérkőzésen vesz részt, szinte kivétel nélkül azt válaszolják, hogy a szülőföld csapatának. A bevándorlók érezhetnek hálát a befogadó ország iránt, amely lehetővé teszi

számukra, hogy talpra álljanak, hogy gyerekeik jobb iskolát fejezzenek be, mintha szülőföldjükön maradtak volna. Lehetnek – és legtöbbször azok is – jó polgárai a befogadó országnak, ahol szakmai és társadalmi elismerést kapnak. Olyan típusú szeretetet viszont az új hazájuk iránt, mint a szülőföldjük iránt, nehezen vagy egyáltalán nem képesek érezni. Az érzelmeknek más logikájuk van, mint az értelemnek.

Az érzelmek elsősorban a múltra utalnak. Amikor a szülőföldről érkezett sportolóknak szurkolnak, a bevándorlók saját múltjukért – benne saját magukért – szurkolnak. A saját anyanyelvük iránti szeretetüket bizonyítják, amelyen először szólaltak meg, fejezték ki érzelmeiket, világlátásukat. Bizonyítják érzelmi kötődéseiket azokhoz az időkhöz, amelyek a múltban nem voltak ugyan mindig a legszebbek, de a sajátjaik voltak. És az, hogy a mai napig a sajátjaiknak érzik, teszi őket ragaszkodóvá az azokból az időkből származó emlékeikhez.

Érdemes megemlíteni még egy példát, amely bizonyítja, mekkora jelentősége van az új környezetbe való érzelmi beilleszkedésnek. A nemzeti ünnepek minden ország életében jelentősek. Ilyenkor értékelődnek fel az adott nép történelmileg fontos eseményei – honvédő háborúk győzelmei, az ország szempontjából sorsdöntő lépések stb. A megemlékezéssel járó ünnepek, a velük járó sajátos szertartások a többi között a nemzeti büszkeség, a nemzeti egység erősítését szolgálják. A bevándorlók, különösképpen azok első generációja vajon képes(ek)-e érzelmileg részt venni a befogadó ország nemzeti ünnepeiben? Reális, fizikai jelenlétükkel minden bizonyosan igen, de olyan érzelmi bevonódással, mint ahogyan azt az őslakosok teszik, biztosan nem. Függetlenül attól, hogy a mindennapi élethez milyen sikerrel alkalmazkodtak.

Valódi átok beilleszkedés nélkül évekig, évtizedekig idegen környezetben élni. Akik így élnek, fél életet élnek. Idővel megszokják a beszükkült, szegényes, nyomorúságos életvitelt,

olyannyira, hogy már meg sem jelenik bennük a jövőkép iránti igény. Vannak olyanok is, akik „természetüknél fogva” olyannyira belegyökereztek a környezetükbe, amelyben korábban éltek, hogy azt elhagyva, életük végéig a gyökértelenség, otthontalanság érzésével élnek. Ők öt, tíz, húsz év múlva sem tudnak beilleszkedni. Ők a beilleszkedés hiánya miatt az idegenben levés életfogytiglan tartó börtönének rabjai.

Ma egyre kevesebb ember éli le egész életét egy helyen, egy utcában, egy faluban, városban, egy országban. A jövőben várhatóan ez még ritkábban fordul majd elő. Az elvándorlás okai objektívek és szubjektívek. Objektív okok a nehéz gazdasági helyzet, azok a politikai berendezkedések, amelyek nem biztosítanak minden polgár számára egyenlő emberi jogokat vallási meggyőződésre, bőrszínre, nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül. A szubjektív okok nem egyszer abból a hitből gyökereznek, hogy máshol mindig jobb, mint ahol az ember éppen él, hogy más országban lényegesen jobb életet lehet élni, mint a szülőföldön, hogy valakinek az értéke nem ott tud igazán kifejezésre jutni, ahol született, felnőtt, ahol barátok, ismerősök veszik körül, hanem egy teljesen idegen környezetben.

A globalizáció, az egyes országokban gyorsan bekövetkező politikai és gazdasági változások, az elképzelhetetlenül felgyorsult információcsere az egymástól sok tízezer kilométerre élő emberek között, a mindjobban megfizethetővé váló utazások olyan tényezők, amelyek a jövőben egyre kifejezettebben megerősítik majd az élet- és munkakörülmények megváltoztatása mellett felsorakoztatható objektív és szubjektív érveket. Egy kis túlzással úgy is fogalmazhatnánk, hogy az élet- és munkakörülmények változtatása a huszonegyedik század emberének sorsa.

De vajon valóban képes-e a szülőföldjét elhagyó ember az elvándorlással, a beilleszkedés elkerülhetetlen fájdalmait túlélve, teljes életet biztosítani saját maga számára?

2015. július 5.